

KICHIK MAKTAB YOSH DAVRIDAGI BOLALARDA BILISH JARAYONLARI
MUAMMOSI

Nomozov Davronbek Amanbay o'gli

GulDPI 2-kurs magistri

Anontatsiya: Mazkur maqolada kichik maktab yosh davridagi bolalarda bilish jarayonlari muammosi, kichik maktab yoshidagi bolalar psixologiyasi, ularning ongli rivojlanish jarayonlari xususida fikr yuritilgan bo'lib, mavzu mohiyatini atroflicha yoritish maqsadida psixologik va pedagogik yondashuvlar, fikr hamda mulohazalar mazmuni yoritilgan, asosli ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: kichik maktab yoshi, savodxonlik, bilim, ko'nikma, mustaqil faoliyat, nutq, o'quv jarayoni, shaxs, rivojlanish.

Аннотация: В данной статье рассматривается проблема познавательных процессов у детей младшего школьного возраста, психология детей младшего школьного возраста, процессы их сознательного развития, психолого-педагогические подходы, содержание мыслей и мнений, с целью всесторонне осветить суть цитируемого предмета.

Ключевые слова: младший школьный возраст, грамотность, знания, умения, самостоятельная деятельность, речь, учебный процесс, личность, развитие.

Annotation: This article discusses the problem of cognitive processes in children of primary school age, the psychology of children of primary school age, their conscious development processes, psychological and pedagogical approaches, the content of thoughts and opinions, in order to comprehensively illuminate the essence of the subject. cited.

Key words: primary school age, literacy, knowledge, skills, independent activity, speech, educational process, personality, development.

Kichik maktab yoshi 6-7 yoshdan 9-10 yoshgacha bo'lgan vaqtni o'z ichiga oladi. Bu davr mubaynida bola kichik maktab davri ya'ni ochiqroq qilib aytadigan bo'lsak, boshlang'ich sinf davrini boshidan o'tkazayotgan bo'ladi. Bu davrda bolaning o'qishga, maktabga bo'lgan qiziqishini oshirish, unga muhabbat uyg'ota bilish lozim. Kichik maktab yoshidagi bolalarning eng muhim xususiyatlaridan biri bu uning o'z ehtiyojlariga ega ekanligidadir. Bu ehtiyojlarga esa, bolaning o'z portfeli, o'quv qurollari, kitob javoni, dars stoli va shu kabi buyumlarining mavjudligi uning kattalar singari maktabga borishga qiziqishini, istagini oshiradi. Inson borki, u hayoti davomiga o'zini turli ehtiyojlarga moyilligini his etadi. Ushbu ehtiyojlarning mavjudligi ham bola shaxsining rivojlanayotganidan dalolat.

Bizga ma'lumki, maktabga o'qish jarayoni 7 yoshdan etib belgilangan. Chunki, bu paytda bola miyasi yaxshigina rivojlangan, u atrofdagi signallarni, yangiliklarni, o'zgarishlarni yaxshi qabul qiladigan yoshda bo'ladi.

Ruhiy-axloqiy rivojlanish va xatti-harakatlar qoidalarini o'zlashtirish jarayoniga kichik maktab yoshidagi davrda axloqiy xatti-harakat poydevori qo'yiladi, axloqiy rivojlanish va xatti-harakat qoidalari o'zlashtiriladi.

Shaxsning ijtimoiy yo'nalishi tarkib topa boshlaydi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning axloqiy onglari 1-sinfdan 4-sinfgacha bo'lgan davr mobaynida muhim o'zgarishlarga uchraydi. Ushbu yoshning oxirgi davrlariga kelib axloqiy bilimlar tasavvurlar va mulohazalari sezilarli darajada boyiydi, ancha anglangan bo'ladi, turli tushunchalarga ega bo'ladi, umumlashadi. 1 va 2 sinf o'quvchilarining axloqiy mulohazalari o'z xatti-harakatlari tajribasida va o'qituvchilar hamda ota-onalarning aniq ko'rsatmalari va tushuntirishlariga asoslanadi. 3-4 sinf o'quvchilari esa axloqiy mulohazalarida o'z xatti-harakatlari tajribasiga va kattalarning ko'rsatmalariga asoslanish bilan boshqa kishilarning tajribalarini ham analiz qilishga intiladilar. 7-8 yoshdagi o'quvchilar to'g'ridan to'g'ri kattalarni, jumladan, o'qituvchining ko'rsatmalarini kutib o'tirmay, ijobiy axloqiy ishlarning qanchasini o'z tashabbuslari bilan amalga oshiradilar.

Kichik maktab yoshdagi o'quvchilarda namayon bo'ladigan xarakter xususiyatlarini, xatti-harakatlarni tahlil qilar ekanmiz, hamma vaqt ham munosabatlar amalga oshiriladigan barqaror va mustahkam xatti-harakat formalari deb bo'lavermaydi. Kichik yoshdagi o'quvchilarda xarakter jiddiygina tarkib topa boshlaydi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar xarakteri, xatti-harakatlari o'zining beqarorligi va qarama-qarshiligi bilan farq qilishi mumkin. Shu munosabat bilan ba'zan ulardagi o'tkinchi ruhiy holatlarni xato ravishda hislatiga qo'shib yuborish mumkin.

Maktab ta'limining dastlabki yillarida qiziqishlar, xususan, bilishga bo'lgan qiziqish, atrof-olamdagi olamni bilishga bo'lgan qiziqish ko'proq bilimga bo'lgan tashnalik va intellektual qiziquvchanlik juda sezilarli ravishda rivojlanadi. Kuzatuvlarga qaraganda, qaraganda dastavval ayrim faktlarga, boshqa narsalardan ajratib olingan yolg'iz hodisalarga nisbatan qiziqishlar bo'ladi. Undan keyin esa sabablarini, qonuniyatlarini, hodisalar o'rtasidagi aloqa va o'zaro bog'liqliklarni bilib olish uchun bo'lgan qiziqishlar rivojlanadi. Agar 1-2 sinf o'quvchilarini «bu nima?» degan savol qiziqitirsa birmuncha kattaroq yoshdagi o'quvchilar uchun «nima sababdan», «qanday qilib?» degan savollar tashkil bo'lib qoladi. O'qish malakasining rivojlanishi bilan kitob o'qishga, qiziqarli bo'lgan muayyan adabiyotlarni, ertaklarni o'qishga, bundan ham so'ngroq qiyin bo'lmagan ilmiy fantastik va sarguzashtlar haqidagi kitoblarni o'qishga qiziqish paydo bo'ladi. Texnikaga, ayniqsa, hozirgi zamon texnikasiga, raketalariga, eng yangi tipdagi avtomobil va samolyotlarga bo'lgan qiziqish tez tarkib topadi. Kichik maktab yoshi davrini bolaning turli faoliyatlarda muvaffaqiyatga erishishini belgilab beruvchi asosiy shaxsiy xususiyatlarning yuzaga kelish va mustahkamlanish davri deb hisoblash mumkin.

Mustaqillikni shakllantirish uchun bolaga mustaqil bajaradigan ishlarni ko'proq topshirish va unga ishonch bildirish nihoyatda muhimdir. Shuningdek, shunday bir ijtimoiy ruhshunosik muhit yaratish lozimki, unda bolaga biron bir ma'sul vazifani mustaqil bajarishni topshirish, bu ishni bajarish jarayonida bola o'zini tengdoshlari, kattalar va boshqa odamlarning lideri deb his qilishiga imkon yaratib berish lozimdir. Ana shu his

bolada keyinchalik mustaqil bo'lishga undovchi motivlarni yuzaga keltirishda asosiy rol o'ynashi mumkin.

Boshlang'ich sinflarda pedagog ishlarni tashkil qilishda Kichik yoshdagi o'quvchilarning rivojlanish xususiyatlarini ijtimoiy taraqqiyot darajasini ham hisobga olish lozim.

D.N. Levitov to'g'ri qayd qilib o'tganidek hech bir maktab yoshida salomatlik holatiga va ijtimoiy taraqqiyotiga kichik maktab yoshidagi maxkam bog'liq bo'lmaydi. Bola 7 yoshdan 11 yoshgacha jismoniy jihatdan nisbatan osoyishta va bir tekisda rivojlanadi. Bo'yi va og'irligi organizmning tiniqligi o'pkasining hayotiy hajmi ancha tekis va propalg'tsional rivojlanadi.

Bunday o'quvchilar intiluvchan jihatidan normal rivojlangan bo'ladilar. Bu rivojlanish ularning o'yin va amaliy faoliyatlarida namayon bo'ladi. Faol fikr qilish ular uchun xarakterlidir. Bunday o'quvchilariga o'qituvchi alohida xotira bilan qarashi kerak. Ularning fikr qilishi faoliyatiga odatlantirib ularni yutuqlarini har tomonlama qo'llab-quvvatlashi dastlabki paytlarda o'quv vazifalarini bajarishni o'yin va amaliy faoliyatni bilan bog'lab olib borish kerak.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning barcha o'qish faoliyati qat'iy ravishda maqsadga muvofiq lashtirilgandir. Avvalo, o'quvchilar o'qish, yozish, va hisoblash malakasini egallashlarini, arifmetika, ona tili, tarix, geografiya va tabiyatshunoslikdan geometriyaning elementar asoslaridan ancha katta hajmda bilimni ortirishlari kerak. Ikkinchidan, bolaning bilim darajasi va bilish qiziqishlari kengayadi hamda rivojlanadi. Uchinchidan, bilim jarayonlarininng taraqqiyoti, aqliy rivojlanish yuzaga keladi.

Faol mustaqil ijodiy faoliyat uchun qobiliyat tarkib topadi va nihoyat, o'qishga bo'lgan yo'nalish o'qishga nisbatan mas'uliyatli munosabat yuzaga keladi. Bunda quyidagilar muhim hisoblanadi:

Idrok. Kichik yoshdagi o'quvchilar idrokining o'tkirligi sofligi bilan farq qiladilar. O'quvchilarning idroki o'ziga xos bilimga tomoshabin tariqasida berilganlik bilan farq qiladi. Hayotiy hajmi ancha tekis va propatsional rivojlanadi.

Ruhshunos L.S.Slavinaning ko'rsatishicha boshlang'ich sinfda bilish faolligi yetarli darajada bo'lmagan o'quvchilar uchrashi mumkin. Bunday o'quvchilar intiluvchan jihatidan normal rivojlangan bo'ladilar. Bu rivojlanish ularning o'yin va amaliy faoliyatlarida namayon bo'ladi. Faol fikr qilish ular uchun xarakterlidir. Bunday o'quvchilariga o'qituvchi alohida xotira bilan qarashi kerak. Ularning fikr qilishi faoliyatiga odatlantirib ularni yutuqlarini har tomonlama qo'llab-quvvatlashi dastlabki paytlarda o'quv vazifalarini bajarishni o'yin va amaliy faoliyatni bilan bog'lab olib borish kerak.

Kichik yoshdagi o'quvchilar kattalarning u haqidaga fikr va baholariga qarab o'zlariga o'zlari baho beradilar. O'quvchining o'ziga o'zi beradigan bahosi, asosan, to'g'ridan to'g'ri o'qituvchining beradigan bahosiga va turli faoliyatlaridagi muvaffaqiyatlariga bog'liq. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda o'z-o'ziga beradigan baholari turlicha: yuqori, adekvat, past bo'lishi mumkin. Ushbu yoshdagi

o'quvchilarda mavjud bo'lgan ishonuvchanlik, ochiqlik, tashqi ta'sirlarga beriluvchanlik, itoatkorlik kabi xususiyatlari ularni shaxs sifatida tarbiyalash uchun yaxshi imkoniyat yaratadi.

Kichik maktab yoshi davrini bolaning turli faoliyatlarda muvaffaqiyatga erishishini belgilab beruvchi asosiy shaxsiy xususiyatlarning yuzaga kelish va mustahkamlash davri deb hisoblash mumkin. Bu davrda muvaffaqiyatga erishish motivlari tarkib topish bilan bir qatorda mehnatsevarlik va mustaqillik kabi sifatlar rivojlanadi.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda mehnatsevarlik, asosan, o'qish va mehnat faoliyatida rivojlanadi va mustahkamlanadi. Kichik maktab yoshdagi o'quvchining o'quv faoliyati jarayonida o'zidagi xulq-atvorni va faoliyatni o'zi tomonidan muvofiqlashtirish qobiliyati rivojlanadi, ongli ravishda bir fikrga kela olish qobiliyati rivojlanadi, o'z faoliyatini o'zi uyushtirishiga hamda bilim olish jarayoniga bo'lgan qiziqishining qaror topishiga yordam beradi. O'quvchi xulq-atvorining motivlashtirishi ham o'zgaradi. Bunda o'rtoqlar va jamoaning fikrlari asosiy motivlar bo'lib qoladi. Axloqiy his-tuyg'ular va shaxsning irodaviy xususiyatlari shakllanadi.

5-6 yoshli davrida o'quvchilarning ko'zga tashlangan xususiyatlari 4 yil davomida rivojlanadi va mustahkamlanadi hamda o'smirlik davrining boshlariga kelib juda ko'p shaxsiy fazilatlar shakllanib bo'ladi.

O'quvchilarning individualliklari ularning bilish jarayonida ham ko'rinadi. Bu davrda o'quvchilarning bilimlari kengayadi va chuqurlashadi, ko'nikma va malakalari takomillashadi.

3-4 sinflarga borib ko'pchilib bolalarda umumiy va maxsus layoqatlar ko'zga tashlanadi. Kichik maktab yosh davrida hayot uchun nihoyatda ahamiyatli bo'lgan muvaffaqiyatga erishish motivi mustahkamlanadi, bu esa o'z-o'zidan boshqa layoqatlarning jadal rivojlanishiga olib keladi.

Ushbu yoshdagi o'quvchilarda idrok, xotira, tafakkur va nutq to'liq shakllanib bo'lgani uchun ham ularga ta'lim berishda kattalarga qo'llaniladigan uslublardan foydalanish mumkin. Kichik yoshdagi o'quvchilar ruhiy rivojlanishiga ularning atrofidagi odamlar, ota-onasi va ayniqsa o'qituvchi bilan bo'ladigan munosabati

orqali erishishi mumkin. 3-4 sinflarga borib bola uchun uning o'rtoqlari bilan munosabatining ham ahamiyati ortadi. Bu munosabatlardan kattalar ta'lim-tarbiya maqsadlarida foydalanishlari mumkin. Ushbu yoshdagi o'quvchilar soatlab yolg'iz holda sevimli mashg'ulotlari bilan shug'ullanishlari mumkin va shu asosda ularda

mehnatsevarlik va mustaqillik fazilatlarini shakllanadi. Bu narsa ana shuning uchun muhimdirki, Kichik yoshdagi o'quvchilarining mehnat faoliyatida shaxsiy motivlar aniq namayon bo'ladi. Kichik yoshdagi o'quvchisi o'zi uchun zarur bo'lgan narsani katta qunt bilan berilib tayyorlaydi. Kichik yoshdagi o'quvchilarida odatda maktabning tashqi atributlariga qiziqish mavjud bo'lib, o'quv materialining mazmuniga qiziqish esa zaif shakllangan. Shu sababli, o'quvchida o'qishga qiziqish yo'qolishi, maktabga borishdan bosh tortishi mumkin. O'qituvchi o'quvchilarga faol intellektual harakatlarni talab

qiladigan masalalar berish, oddiy yodlashni talab qiladigan masalalarni iloji boricha kamaytirish kerak.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, o'quv situatsiyalarida o'quvchilar aniq amaliy masalalari yechish yoki tushunchalarni o'zlashtirishning umumiy usullarini o'zlashtirishlari kerak. O'quvchi ularni shunday muammoli vaziyat sharoitga qo'yish kerakki, unda o'quvchilar bu usullarni topa olishlari zarur.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Borovaya, G.I. Kichik maktab yoshi / G.I. Borovaya va boshqalar; Ed. - komp. Senko V.G. - 1989. - 86
b.
2. Buyurtma. "5 yoshdan 12 yoshgacha bo'lgan bolalarda kognitiv qobiliyatlarni yaxshilash", Moskva - Voronej, 1999.
3. Buyurtma. "Kichik maktab o'quvchilarining aqliy faoliyatidagi farqlar", Moskva - Voronej, 2000.
4. Buyurtma. 6-7 yoshli bolalarda intellektual qobiliyatlarni rivojlantirish / A.Z. Zak. - M.: Yangi hayot, 1996 - 285-yillar. com Vol. 2 No. 4. Culture, 1(3), 452-456.
5. Vohidov M. Maktabgacha tarbiya psixologiyasi. - T., 1970